

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

7. Духновский С. В. Психологическое сопровождение подростков в критических ситуациях: Учебное пособие / С. В. Духновский. – Курган, 2003. – 124 с.
8. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологический словарь-справочник. – Мн. : Харвест, – М. : АСТ, 2001. – 576 с.
9. Колтырева Л. Ю. Особенности психолого-педагогического сопровождения формирования жизненной перспективы личности: Учебно-методическое пособие / Л. Ю. Колтырева, Л. С. Самсоненко. – Оренбург: ООО «Агентство «ПРЕССА», 2009. – 88 с.
10. Матвеева О., Львова Е. Программа психолого-педагогического сопровождения. «Каждому пятикласснику – творческий шанс» // Народное образование. – 2000. – № 8. – С. 143-148.
11. Щепина С. И. Педагогическое сопровождение детей при переходе из начальной в среднюю школу / С. И. Щепина // Завуч начальной школы. – 2006. – № 1. – С. 90-96.

Ярова Л.І.*

РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито складові соціокультурної змістової лінії та шляхи її реалізації на уроках української мови.

Перед початковою школою стоїть важливе завдання – формування цілісної особистості, котра володіє різними компетенціями, необхідними в сучасному житті. Відтак метою навчального процесу стає формування не просто вмінь і навичок, а певних якостей особистості, які сприятимуть адаптації дітей у суспільстві і реалізації їхніх можливостей у сучасному житті. Тому особлива увага приділяється формуванню соціокультурної компетентності.

Учителі початкових класів мають можливість на всіх навчальних заняттях реалізувати це завдання. Але саме на уроці української мови формуються в учнів всі види мовленнєвої діяльності, основи культури усного й писемного мовлення, базові вміння й навички використання мови в різноманітних сферах і ситуаціях спілкування, розвиваються світоглядні уявлення, творчі, морально-етичні якості. Усе це закладено в соціокультурній змістовій лінії, зміст роботи за якою визначено Державним стандартом початкової загальної освіти і Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи [3].

Реалізація змісту соціокультурної лінії передбачає формування в молодших школярів соціальної і загальнокультурної складових соціокультурної компетентності.

Соціокультурна змістова лінія передбачає формування в учнів уявлення про мову як форму вияву культури народу, як засіб створення уявлень школярів про свою державу – Україну, культуру українського народу, про її особливості в різних регіо-

---

* © Ярова Л.І.

нах; засвоєння малих українських фольклорних форм, національних формул мовленнєвого етикету, етикетних правил спілкування, використання набутих знань і вмінь під час виконання соціальних ролей, спілкування з представниками різних вікових груп і статусів, вирішення навчальних і життєвих проблем.

Соціокультурна компетенція передбачає вміння виконувати розумові операції і практичні дії, уміння й навичками самоконтролю та самооцінки.

Соціум, у якому перебуває дитина, на думку К. Пономарьової [2], можна умовно структурувати таким чином: держава, рідний край, сім'я, школа, громадські місця.

На уроках української мови ми можемо розглядати адекватність учнів у соціумі на рівні держави, у якій ми живимо, учимо молодших школярів правильно записувати її назву та назву столиці, а також державних символів України, усвідомлювати значення державної мови, відчувати гордість за свою державу Україну, її народ. Для вирішення цієї проблеми доцільно використовувати навчальні тексти відповідної тематики, провести вікторину «Знавці мови».

На уроках української мови доцільно використовувати краєзнавчий, лінгвокраєзнавчий матеріал, завдяки чому діти краще будуть знати історичне минуле свого рідного краю його багатство і неповторність, відомих земляків, походження географічних назв.

У процесі опрацювання малих фольклорних форм доцільно пропонувати школярам записувати усталені вирази, приказки, прислів'я та інші перлини народної творчості. Народні свята, вечори українські пісні, родинні свята – це ті форми роботи, які сприяють вихованню любові до рідного краю, нашої мови.

Формуванню культури поведінки в сім'ї сприятиме робота над текстовим матеріалом, у якому йдеться про українські традиції у стосунках між членами родини, про усталені українські форми звертання членів родини один до одного, про повагу до старших членів сім'ї. Для забезпечення успішної адаптації в шкільному середовищі дітей потрібно вчити спілкуватися з учителями, однокласниками, старшими й молодшими школярами, технічним персоналом, дотримуватися правил поведінки на уроці, перерві, у класі, коридорі, спортзалі, ідальні, актовій залі тощо. На уроках української мови доцільно слухати, читати, переказувати тексти на цю тему, аналізувати сюжетні малюнки, складати діалоги, писати власні тексти.

На уроках української мови є всі умови для підготовки учнів початкових класів до поведінки у громадських місцях. Тут формуються знання й навички мовленнєвої діяльності, пов'язаної з виконанням соціальних ролей – читача бібліотеки, театрального глядача, покупця, пішохода, пасажера, перехожого. З цією метою варто пропонувати учням вивчати мовні явища

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

на матеріалах текстів, у яких ідеться про поведінку людей у громадських місцях, з обов'язковим аналізом не лише мовного матеріалу, а й культури і правил поведінки персонажів текстів.

Загальнокультурна складова соціокультурної компетентності молодшого школяра передбачає володіння знаннями про звичаї, традиції, свята й використання їх у мовленнєвій практиці: вживання у власному мовленні найвідоміших малих українських фольклорних форм і сформованість морально-етичних якостей.

З метою реалізації соціокультурної лінії на уроках української мови в процесі навчання доцільно використовувати народознавчий матеріал: тексти, у яких розкриваються сторінки історичного минулого; інформацію про відомих українців минулого і сьогодення; залучати і готувати дітей до проведення народних і релігійних свят, обрядів; ознайомлювати з історією їх виникнення, використовувати тексти на морально-етичну тематику для побудови переказів, репродукції картин для написання тексту за їх сюжетом.

Наведемо приклади реалізації соціокультурної лінії в процесі навчання української мови в початкових класах.

Під час організаційного етапу уроку доцільно використовувати вірші про українську мову.

*Вивчайте мову українську,
Дзвінкоголосу, ніжну, чарівну,
Прекрасну, милу і чудову,
Як материнську пісню колискову.* (А. Канищенко)

*Ой ти, слово, рідне слово!
Як тебе назвати,
Щоби вірно передати,
Що хочу сказати
Будь ти гарне і чистеньке,
Будь квітами, росою,
Серце щоб всіх полонило
Своєю красою.
Будь ти гостре, як біль серця,
Що ліку не має,
Будь ти ніжний голос скрипки,
Що в струнах співає
І лети, витай в просторах,
Як та вільна пташка
Будь ти людям нашим рідним
Материнська ласка
О, милозвучна наша мово,
О, пісня мами колискова,
Тараса невмируще мово,
О, рідна українська мово.* (Л. Шило)

Такі вірші, що прозвучать на початку уроку, сприятимуть вихованню в дітей любові до рідного слова.

Під час вивчення слів, які звучать однаково, але мають різні значення, можна запропонувати учням такі вірші:

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

*Здалека під небом,
У вирій летючи,
Голосно курличуть
Журавлині ключі. (Я. Щоголів)*

Загадка

*Сам куценький, з борідкою,
Йде не в двері, а діркою,
Він над нашою скарбницею
Завідує таємницею (ключ)*

Далі провести бесіду за такими питаннями:

- Про що ідеться мова у віршику?
- Яка відгадка у загадки?

Або такі речення:

Горлиця перелетіла з берези на дубок.

А дівчинка-горлиця до козака горнеться.

- Про яку горлицю читаємо у першому реченні?
- Чи в другому реченні горлицею називають також пташку?

– В Україні горлицями називали ласкаво дівчат і жінок. Які ще ласкаві звертання до мам, бабусь ви знаєте?

З почуттям гордості за Україну буде сприйнятий текст про українців-винахідників. П. І. Прокопович придумав рамковий вулик у 1828 році. О. Д. Засядько у 1817 році запровадив бойову ракету. Ю. В. Кондратюк запропонував багатоступеневу космічну ракету в 1929 році. В. Смакула у 1936 році винайшов прилад нічного бачення. Такі тексти виховують почуття гордості, патріотизму.

З великим інтересом молодші школярі сприймають народознавчий матеріал. Опрацювання текстів про українські обереги, народні звичаї традиції, обряди сприятиме формуванню в учнів національної свідомості, пробудить інтерес до української народної культури і бажання примножувати її, прищепить любов і повагу до своїх предків, гордість за свій народ [4].

Наводимо декілька зразків таких текстів.

Наші предки, стародавні слов'яни, ділили рік на дві частини: зиму і літо або на зимове і літнє сонцестояння – Коляду і Купала. Ось чому в стародавніх народних казках з зимою бореться не весна, а літо – гарна молода дівчина.

Напередодні Водохрещі святкується «Голодна кутя» або другий Свят-Вечір. Цілий день віруючі люди нічого не їдять – постують. Сідають вечеряти, коли вже засяє вечірня зоря. На вечерю подають пісні страви – смажену рибу, вареники з капустою, гречані млинці на олії, кутю та узвар.

Першим оповісником народження Христа і початку Різдва в більшості районів України є діти, які вже вдосвіта йдуть до родичів, сусідів і односельців з привітаннями. Більшість привітань – християнського змісту, але все-таки переважають в них мотиви побажання здоров'я, достатку.

Важливе місце на уроках української мови має відводитись роботі над збагаченням мовлення школярів малими фольклор-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

ними формами – лічилками, примовками, мирилками, які діти використовують під час рухливих ігор, розваг.

Лічилки

*Гадуль, гадуль, гадулька
Десь там моя зозулька
По полю літала
Пір'ячко збирала.
Вию, вию, завиваю
Кого хочу вибираю*

***

*Раз, два, три,
Ти до мене не ходи,
Бо у мене чорний пес
Як укусе, то втечеш*

***

*А між нами, хлопчакми
Хтось не слухається мами.
Раз, два, три,
Ще, напевне, будеш ти!*

Скоромовки

*Біля скирту, біля кіп
Казав Пилипу Прокіп*

***

*Семен сказав своїм синам:
- Сини соколи, складіть сіно! –
Сини сіно склали, Семен сказав
Спасибі!*

***

*Летів горобчик сів на стовпчик,
А біг хлопчик – утік горобчик.*

Примовки

*Водо, водо холодная,
Стечи з мене, нагрій мене.
А з кого не стече,
Того сонце спече.*

***

*Бузьок – чапля,
Молока крапля
І в горнець і в скопець,
А сам бузьок молодець*

***

*Ластівки, ластівки,
Візьміть собі веснівки.
Нате вам камінці,
Дайте мені рум'янці.*

***

*Корівко, корівко,
Дай мені сиру,
Дай мені масла!
Я тебе, корівко,
Буду літом пасти.*

Неоціненну роль у формуванні соціокультурної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови відіграють тексти на морально-етичну тематику.

Аналіз учнями позитивних і негативних вчинків персонажів,

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

пошук відповіді на питання «Як би ти вчинив у такій ситуації?», «Кому з персонажів ти співчуваєш?» і подібні готують дітей до реалій життя, формують готовність знаходити вихід зі складних життєвих ситуацій [5]. Для написання розповідей чи міркувань можна запропонувати учням продовжити текст за початком, або придумати кінцівку тексту. Наведемо зразки таких завдань:

1. Прочитай зачин тексту.

Їхав Петрик з мамою у тролейбусі. Заходить до тролейбуса старенька бабуся Петрик схопився місця і запропонував бабусі сісти.

- Продовж текст. Як ти ставишся до Петрика?
- Як вчинив ти на місці Петрика?

2. Учням пропонується прочитати зачин і кінцівку тексту і, спираючись на них, домислити й розповісти можливий зміст його основної частини.

Прийшла Надійка зі школи і сказала:

– Бабусю, приший мені ґудзик, будь ласка, сьогодні від пальта відірвався

– Неси, внучко, голку з ниткою.

...

- Дякую тобі, бабусю, – сказала Надійка*
- За що? Ти сама все зробила.*
- А за науку.*

3. За допомогою кінцівки придумай зачин і основну частину тексту.

За допомогою ножиць, чистого паперу, тканини і клею в лікарні лікували хворих.

- *Чи здогадався ти, що то за лікарня?*
- *А ти лікуєш свої книги?*

Соціокультурний розвиток молодшого школяра має перебувати в полі зору вчителя на кожному уроці української мови. Багатий духовний світ дитини, різнобічна ерудиція та орієнтація в реаліях життя допоможуть молодшому школяреві адаптуватися в соціальному середовищі, яке його оточує, знати своє місце й реалізуватися.

Отже, набутий молодшими школярами соціокультурний досвід є як результатом соціальної та культурної діяльності, так і необхідною умовою для подальшої взаємодії з соціумом.

Література:

1. Державний стандарт початкової освіти // Початкова освіта. – 2011. – №18.
2. Пономарьова К. Соціокультурна складова у змісті початкового курсу української мови // Початкова школа. – 2011. – №5. – С. 9-13.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 кл. // Початкова школа. – 2012. – №3.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний опис. – К. : Оберіг, 1991. – 449 с.
5. Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1-4 класах // М. С. Вашуленко. – К. : Радянська школа, 1991. – 103 с.